

SUOMALAISET KAARTINSOTILAAT PUOLAN TAISTELUKENTILLÄ, 1831

Marraskuussa 1830 puhkesi Varsovassa sotilaskapina puolalaisten upseerien salaliiton yritettyä murhata venäläisen varakuninkaan, suuriruhtinas Konstantin Pavlovitšin. Attentaatti sysäsi keisari Nikolai I:n valtakunnan alamaisuudessa toistaiseksi autonomista asemaa nauttineen Puolan kongressikuningaskunnan, *Kongresówkan*, täysimittaiseen kansannousuun Venäjää vastaan. Tsaarin kokoamaan rankaisuretkikuntaan kapinallista rajamaata vastaan lukeutui myös eversti Anders Edvard Ramsayn komentama keisarillisen henkikaartin suomalainen tarkk'ampujapataljoona, Suomen kaarti, joka eversti Ivan Aleksejevitš Tšepurnovin ja kenraalikuvernööri Arseni Zakrevskin todistusten mukaan otti lähtökäskynsä vastaan ”myrskyisällä riemulla”.

Neljännesvuosisadan jälkeen saivat suomalaiset sotilaat jälleen lähtökäskyn Keski-Euroopan taistelukentille; ja ensi kerran historiassa he taistelivat omana kansallisena yksikkönään keisarillisen Venäjän lippujen alla. Tarkk'ampujapataljoonan miesten lisäksi suomalaisia upseereita palveli myös henkikaartin suomenmaalaisessa rykmentissä sekä myös muissa venäläisissä yksiköissä. Kaikkiaan kolmekymmentäyksi suomalaista Haapaniemessä ja Haminassa koulutettua kadettiupseeria taisteli Venäjän armeijan eri yksiköissä Puolan-sotaretkellä.

TULIKASTE JA TAPPIOT

Eversti Ramsayn komentama Suomen kaarti aloitti marssinsa Puolan taistelukentille tammikuussa 1831 saaden tulikasteensa Krasnosielcin ja Wyszakówin kahakoissa huhtikuussa. Kovimmat taistelunsa suomalaiset tarkk'ampujat kävivät Przetyczin ja Długosiodłon edustalla Masoviassa 16. toukokuuta, torjuessaan venäläisten kaartinjoukkojen oikealla sivustalla kenraali Dezydery Chłapowskiin puolalaisten ulaanien rynnäkköä. Taistelu oli suomalaisille upseereille ja sotilaille sodan varsinainen käännekohta, ja yksikkö oli sen kautta osoittanut ansainneensa asemansa kaartinjoukoissa. Taistelussa haavoittuneen Ramsayn jälkeen komentoon astunut everstiluutnantti Robert Vilhelm Lagerborg mainitsi kirjeissään tyytyväisenä, miten suomalainen pataljoona oli

voittanut myös muiden kaartinjoukkojen kunnioituksen, eikä suomalaisiin enää suhtauduttu ”pelkkänä paraatijoukkona”. Pataljoonan kunnostautuminen taistelussa oli myös kansallinen ylpeydenaihe, ja Lagerborg totesi tyytyväisenä miesten taistelleen kuin ”aidot suomalaiset”.

Vietettyään ratkaisevan Ostrołękan taistelun reservissä pataljoona palasi rintamapalvelukseen myöhäiskesällä liittyäkseen suurhyökkäykseen Varsovaa vastaan, osallistuen lopulta Rakowiecin ja Szcześliwicen linnakkeiden valloitukseen Puolan pääkaupungin lounaislaidalla. Suomalaissotilaat kärsivät sotaretkensä aikana suhteettomia tappioita menettäen lähes kaksi kolmasosaa alkuperäisestä vahvuudestaan taisteluille ja kulkutaudeille. Vakavimmaksi osoittautui kesän 1831 aikana raivonnut kolera, joka oli osa suurempaa maailmanlaajuista epidemiaa. Elokuun lopulla yli sata suomalaista sotilasta, reilu neljäsosa pataljoonan aktiivisesta vahvuudesta, oli pysyvästi sijoitettuna Białystokin, Ostrołękan, Łomżan, Łowiczin ja Słońskin kenttäsairaaloihin. Sotilaspastori, Karl Henrik Ingman, oli menehtynyt kulkutautiin jo ennen varsinaisten taistelujen alkamista toukokuussa.

Kaartinpataljoona palasi Helsinkiin riemusaatossa elokuussa 1832, ja kiitollinen keisari palkitsi pohjoisen suuriruhtinaskunnan sotilaiden uskollisuuden Pyhän Yrjön kunnialipulla. Osa Puolan sairaaloihin jätetyistä haavoittuneista suomalaisista selvisi takaisin vasta paljon myöhemmin, viimeisten henkiinjääneiden saapuessa takaisin kotimaahansa vasta vuonna 1836. Erityisen mutkikas oli loviisalaisena läkkiseppänä kaartinpataljoonaan pestautuneen Anders Qwickin paluu. Sodan pyörteissä oli puolalaisten vangiksi jäänyt Qwick onnistunut pakenemaan Preussin rajan ylitse. Marienwerderissä olivat preussilaiset viranomaiset pidättäneet hänet ”entisenä puolalaisena sotilaana”, kunnes paikallinen poliisituomari lopulta selvitti asian Venäjän konsulin kanssa Königsbergissä. Kovaonnikainen suomalaissotilas palasi takaisin kotimaahansa vuoden 1832 aikana.

Huomattava osa ei palannut koskaan. Pataljoona oli menettänyt lähes kolmesataa miestä kuolleina ja hieman yli sata kadonneina. Ylivoimainen enemmistö oli kuollut tauteihin tai sotaretkien alkuvaiheen talvisen pakkomarssin aikana. Upseereista oli taistelussa kaatunut Varsovan valtauksessa tykinkuulan surmaama Johan Schybergson, jonka nimi kaiverrettiin kadettikunnan mustaan marmoriseen muistotauluun. Miehistön kaatuneet jäivät vaille vastaavia kunnianosoituksia.

SOTA YLIKANSALLISENA KOKEMUKSENA

Puolan kansannousu oli osa laajempaa yleiseurooppalaista vallankumousaaltoa. Vuonna 1830 oli Ranskassa puhjennut heinäkuun vallankumous, ja elokuussa oli kapinaliike levinnyt Yhdistyneisiin Alankomaihin belgialaisten aloitettua vapaustaistelunsa. Euroopan turvallisuutta ja rauhaa valvoneen Pyhän allianssin johtavana valtiona oli Venäjä valmistautunut sotaretkeen järjestyksen palauttamiseksi maanosaan, kunnes Puolan kansannousu keskeytti liikekannallepanon.

Suomalaisille upseereille Puolan-sotaretken laajempi merkitys oli selvillä. Everstiluutnantti Lagerborg piti vielä kevään aikana mahdollisena, että puolalaisten kapinan tukahduttamisen jälkeen Venäjän armeija saattaisi jatkaa etenemistään Ranskaa vastaan. Suomalaisten sotilaiden keskuudessa vallitsi ruotsalaisen Sven Jonas Stillen muistelmien mukaan nähtävästi niin ikään käsitys siitä, että varsinainen vihollinen tulisi olemaan Ranska. Vielä taistelujen päätyttyä Lagerborg piti ranskalaisia vallankumouksellisia päävastuullisina sotaan.

Suomalaisten suhteet puolalaiseen viholliseen olivat parhaimmillaan kunnioittavat. Sodan runtelema Puolan maaseutu ja asukkaiden kärsimykset herättivät Lagerborgissa sympatiaa, ja etenkin puolalaisen ratsuväen taistelukunto puolestaan kunnioitusta. Tunne oli vastavuoroinen, ja puolalaiset kenraalit, kuten Dezydery Chłapowski ja Ignacy Kruszewski soivat muistelmissaan tunnustusta suomalaisten tarkk'ampujien lujalle vastarinnalle Przetyczin ja Długosiodłon yhteenotoissa. Kiintoisa on tykistöupseerina palvelleen ruhtinas Stanisław Jabłonowskin kertomus kohtaamisestaan puolalaisten Długosiodłon luona vangitseman kahden suomalaisen upseerin kanssa. Kyseessä olivat alivänrikki Fabian Spalding ja sittemmin vanhemmalla iällä kenraalikuntaan noussut vänrikki Henrik Lyra, siuntiolaisen kappalaisen poika. Puolalaiset olivat kutsuneet upseerit päivälliselle ja hämmästelleet mikseivät suomalaiset olleet alistettuna kansakuntana liittyneet heidän rinnalleen taistelussa Venäjää vastaan. Lyra ja Spalding vastasivat yksikantaan ”meidän kotimaamme on pieni, mutta Venäjä on suuri ja aina läsnä; olipa se mieluisaa eli ei, teemme velvollisuutemme loppuun asti”.

Sotavankeudessa suomalaiset tapasivat myös muita Puolan taistelutantereille saapuneita ulkomaalaisia. Kahden toverinsa kanssa Puolaan vapaaehtoisena lähtenyt ruotsalainen lääketieteen kandidaatti Sven Jonas Stille kertoi sittemmin muistelmissaan Varsovan sairaalassa tapaamistaan suomalaisista sotavangeista. Ruotsalaisten lääkärien apu oli tervetullut helpotus sotavankeudessa

eristykseen jääneille suomalaisille, ja Stille kumppaneineen pestasi kymenlaaksolaisen tarkk'ampuja Johan Hjelmin sairaalalähetiksi. Selviytymiskeinon löytäneet suomalaiset suoriutuivat vankeudesta vailla vahinkoja ja palasivat venäläisten vallattua Varsovan takaisin yksikkönsä.

KOTIRINTAMAN MIELIALAT JA SODAN MUISTO

Puolan-sotaretken aikana Suomi pysyi Venäjälle lojaalina. Muutamien ylioppilaiden kohottama ”Puolan malja”, joka tosin oli ärsyttänyt everstiluutnantti Lagerborgia, jäi mitättömäksi ja turhaksi ilmiöksi. Suuriruhtinaskunnan hallitsevalle luokalle Puolan-sotaretki oli tulikoe, jonka kautta Suomi saattoi todistaa uskollisuutensa. Yläluokkaisille perheille, joiden pojat palvelivat kaartissa upseereina, oli sota luonnollisesti myös ahdistava kokemus. Louise Spalding lähetti poikansa jäätyä vangiksi vetoomuskirjeen kenraalikuvernööri Zakrevskille. Rivisotilaiden perheet jakoivat samat tunnelmat, joskin heillä oli myös arkisempia toimeentulon huolia. Kaartinsotilaan vaimo Greta Holmdahlin oli haettava Senaatista asti tukea, johon hän tarkk'ampujan puolisona oli oikeutettu.

Uskollisuus keisarikuntaa kohtaan ei jäänyt vaille palkkiota. Puolassa palvelleet upseerit kohosivat sodan jälkeen suuriruhtinaskunnan valtaapitäväksi eliitiksi. Eversti Ramsay päätti uransa jalkaväenkenraalina ja nousi lopulta Venäjän keisarilliseen sotaneuvostoon, ja everstiluutnantti Lagerborg nimitettiin Oulun läänin maaherraksi. Huomattava osa tarkk'ampujapataljoonan upseereista kohosi kenraalikuntaan. Muissa yksiköissä palvelleista suomalaisupseereista sai henkikaartin Moskovon rykmentissä taistellut Casimir von Kothén nimityksen kenraalikuvernööri Aleksandr Menšikovin adjutantiksi ja Viipurin läänin maaherraksi, ja henkikaartin sapööripataljoonassa kunnostautunut Karl Alexander von Rechenberg nousi puolestaan Vaasan läänin maaherraksi. Tarton ratsujääkäriyrykmentin riveissä sotinut Erik Silfverhjelm suoriutui Itä-Siperian kenraalikuvernööriksi.

Sotaretkä muistettiin myös taiteessa. Kansallisromanttisista maalauksistaan tuttu Robert Wilhelm Ekman ikuisti sittemmin taulussaan suomenmaalaisessa kaartinrykmentissä taistelleen Adolf Aminoffin haavoittumisen Tykocinin puolustuksessa. Kirjallisuudessa legendat Puolan-sotaretkestä jäivät elämään, ja suomalaisten kaartinsotilaiden ohella huomiota herätti myös raahelaisen seikkailija August Maximilian Myhrbergin osanotto vihollisuuksiin puolalaisten riveissä. Eversti Ramsay veljenpoika, kirjailija Anders Ramsay, kertoi sittemmin miten lapsuudenystävät Adolf

Aminoff ja Myhrberg olivat sodan jälkeen kohdanneet toisensa Esplanadilla Helsingissä ja hämmästyneinä huomanneet taistellensa vastakkaisilla puolilla.

Marraskuun kansannousu ja vuoden 1831 sotaretki määrittivät kahden Venäjän valtapiiriin joutuneen kansakunnan kohtalon vuosikymmeniksi eteenpäin. Toisena osapuolena olivat puolalaiset, jotka alusta asti tuhoontuomitussa kansannousussaan uskoivat yleiseurooppalaisten vapausaatteiden soihdunkantajina toteuttavansa pyhää, edeltäneiltä sukupolvilta perimäänsä tehtävää kansallisen itsenäisyytensä palauttamiseksi. Toisena osapuolena olivat suomalaiset, jotka puolestaan uskoivat oman kansallisen ja valtiollisen etunsa sekä autonomisen erityisasemansa säilyttämisen edellyttävän ehdotonta lojaalisuutta Venäjän keisarinistuinta kohtaan, jopa siinä määrin että olivat valmiita osallistumaan aseellisesti tsaarinvallan vastaiseksi kapinalliseksi leimatun vieraan kansakunnan itsenäisyystaistelun kukistamiseen.

KIRJALLISUUTTA AIHEESTA:

Torsten Ekman, *Suomen kaarti 1812–1905*, Schildts, Helsinki 2006

Jussi Jalonen, *On Behalf of the Emperor, On Behalf of the Fatherland; Finnish Officers of the Russian Imperial Guard on the Polish Battlefields, 1831*, History of Warfare Series, Vol. 105, Koninklijke Brill 2015.

Jussi Jalonen, ‘Suomen kaartin taistelut Masoviassa toukokuussa 1831’, *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 30, Suomen Sotahistoriallinen Seura 2010, s. 44–70.

Jussi Jalonen, ‘Suomen suuriruhtinaskunnan eliitin ensimmäinen sota. Suomalaisten kaartinupseerien kirjeenvaihto Puolan sotaretken aikana’, teoksessa *Kirjeitä sodasta; kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo, Tampereen historiallinen seura 2015, s. 96–121.

Pertti Luntinen, *The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808–1917*, Studia Historica 56, Societas Historica Finlandiae, Helsinki 1997